

ԱՄԵՆԱՀԻՆ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՅ ՇԻՐԻՄԸ
ԿԱԼԿԱԹԱՅԻ ՄԷջ՝

Կալկաթայի հայկական խաչբաղին մէջ,
որ Հայոց հին գերեզմանատեղին եղաւ,
և որուն կից, կալկաթայի ամենէն հին՝
ներկայ հայկական Ա. Նազարէթ եկեղեցին
կառուցուած էր 1724ին՝ Աղա Նա-
զարէթի ձեռքով, կը գտնուի սեւ կրանիդէ
տապանաքար մը՝ որ կը ծածկէ հայ տիկ-
նոջ մը յետին մնացորդները, կալկաթայի
մէջ վախճանած 1630ին և կամ 60 տարի
յառաջ քան Անգլիացւոց ժամանումը ձուց
Զարնոքի առաջնորդութեամբ:

Այս վաղեմի և հետաքրքրական տապանը, որուն վրայ ժամանակը աւելի քան 300 տարիներ հողոված է իր անքնչառ ընթացքը, ի յայտ բերուեցաւ Յօդուածագրիս կողմէն 1894ի Օգոստոսին՝ հետեւեալ պարագաներու մէջ:

Այդ միջոցին, Պենկալայի կառավարութիւնը «Պենկալայի մէջ գտնուող և պատմական ու հնախօսական շահէկանութիւն մը ընծայող հին Գերեզմաններու և Մահարձաններու Յուցակ» մը կը պատրաստէր: Ինձմէ խնդրուեցաւ կարդալ ու անզլիերէնի թարգմանել այն ամէն կարեւոր հայկական արձանագրութիւնները, որոնք երեւան պիտի գային կալկաթայի, Զինոսուրահի, Սայտապատի (Մըրշիտապատ) և Տաքըայի մէջ, և որոնք պիտի կը էին 1800էն աւելի կանխագոյն թուական մը.

Մինչ կը զբաղէի այս հմայիչ գործով
հանդիպեցայ կալկաթայի տաճենահին զե-
րեկմանի մը, կրանիտէ տապանաքարով,
միայն հինգ տող զբարար արձանազրու-
թեամբ և շատ լաւ վիճակի մէջ պահուած,
հակառակ իր մեծ հնութեան և ժամանա-
լին խաթարման: Ոյս մեծարմէք զիւտը

ես իսկոյն հաղորդեցի հանգուցեալ Ա. Ռ.
Ուիլսոնի², որ այդ միջոցին կալկաթայի
մէջ մեծ յարգ ու արժանիք ունեցող հնա-
գէտ մըն էր, և որուն՝ Պենկալայի կառա-
վարութեան կողմէ յանձնուած էր վերոյի-
շեալ «Պենկալայի մէջ հին Շիրիմերու
և Մահարձաններու Յուցակին» կազմու-
թիւնը:

Բազմահմուտ հնագէտը ի սկզբան սկեպ-
տիկ մը երեցաւ ու չուզեց հաւատալ որ
կալկաթայի մէջ այդպիսի հին տապան մը
գոյութիւն ունենար, քանի որ 1690ին՝
Ճոպ Զարնորի ձեռքով՝ կալկաթայի հիմ-
նաղութենէն ՅՈ տարի առաջուան թուա-
կան մը կը կրէր: Բայց երբ եկաւ ու
տեղույն վրայ տեսաւ տապանաքարը, լիո-
վին համոզուեցաւ որ անիկա՝ անկասկած՝
կալկաթայի մէջ ամենահին քրիստոնեայ
շիրիմն էր: Եւ որովհետեւ ինքը մեծապէս
կը հետաքրքրուէր կալկաթայի նախկին
պատմութեամբ և յաջողած էր որոշել Հին
Քերդին սահմաները և «Պլաք Հօլ»ի
(=կալկաթա) տեղը, խանդաքառութեամբ
ողջունեց այս գիւտը, ինչպէս յայտնի է
այն յօդուածէն զոր ինք հրատարակեց
ինկիւմենի էջերուն մէջ (31 Յունուար
1895), «կալկաթայի Հայ հիմադրիները»
խորագրին ներբեւ, ուսկից հետեւեալ կը-
տորը կը քաղենը.

1. «The oldest christian tomb in Calcutta» by Mesrob J. Seth. Կալկատայի հայության պատմության մասին» օրագրի 1936, ֆառ. 9 պահին մէջ, էջ 23.

2. Բարով. Ուժւսըն հեղինակնեղած է Ունկալայի Աբգիացցոց համակին Տարեցինենքը, Պետեկալայի համբարյան խորհրդակցութիւնները ԺՈՂ Դարուց առաջին կիոնչ համար» անունով գրեթե՝ Հրատարակուած ի Լոնտրա, 1895ին:

« Ուրախալի է լսելը թէ բոլորովին ապարդիւն չեղան այն ջանքերը որոնք կատարուեցան զանագան կերպերով և զանագան խուզարկուներու ձեռքով՝ կալկաթայի պատմութիւնը դէմ ի վաղագոյն անցեալը ետ տանելու համար, այսինքն՝ յառաջ քան անզլիական գաղթականութեան հաստատումը՝ ձոու Զարնոքի ձեռքով՝ Հետօնետէ, թէեւ յամրաբար բարդուեցան ապացոյցները, որոնք կը ձգտին կալկաթայի պատմութիւնը կցելու վակագոյն վաճառականներու հետ և ապացուցնելու թէ նոյն իսկ Ուլիէկմ Ամրոցին շինութենէն առաջ՝ այս տեղը առանց կարեւորութեան չէր եղած: Առյն ապացոյցներու ամենէն ակնառուներէն մին է զիւտը՝ որ վերջեմս Պր. Մ. Յ. Սեթի ձեռքով կատարուած է: Անիկանանդավառ հայ զիւտնական մըն է՝ որ կառավարութեան խնդրանքով թարգմանած է բազմաթիւ գրաբար հայերէն արձանագրութիւններ, կալկաթայի Ա. Նազարէթի խաչքարին մէջ՝ Ամենէն հին արձանագրութիւնը հետեւեալն է:

ԱՅՍ Է ՏԱՊԱՆ ՈՂՋՐՄԱՆ
ՍՈՒԲԻՏԱՉԻ ԿՈՂՋԱԿԻՑ ՌԵՋԱՆ-
ՔԻՐԵ. ՈՐ ԳՈԽԵՑԱՆ ԱՇԽԱԲՀԵԿ
Ի ԿԵԱՆԾ ՑԱԿԻՏԵՏԱՆՑ : ԹԻՎՆ 15
ՀԱՄԱՆ 21.

այսինքն 11 Յուլիս 1630.

Ո՞րքան հարցեր մեզի կը թելադրի այս նորագիտ յիշտառակարանը: Ինչո՞ւ երբեք տեղեկութեան այս ազբիւրը աւելի կանուխ օգտագործեած էքը: Ո՞վ էր այս ողորմած հոգի Սուքիասը: Ի՞նչպէս եղաւ որ իր ընտանիքը եկաւ կալկաթաբնակիլ անգլիացոց գալուստէն վաթօսուն տարիներ առաջ: Կա՞զ հոս արդէն հայ գաղութ մը: Երիշեր առաջ: Կա՞զ հոս արդէն հայ քաղաքի կիմազերապէս, հայերը եղան այս քաղաքին հիմաշվերները:

Այս հարցերուն վրայ մեր տարսութեան է Հայ-
լոյս չեն սփռեր, բայց անոնք մեզի կը Հայ-
թայթեն ուրիշ տեղեկութիւններ հաւասարապէս
կարեւոր՝ Կալկաթայի հայերու մասին։ Եթէ
անոնք զմեզ չեն կարողացներ որոշելու թէ ար-
դեօք կա՞ր հոն հայ գալթականութիւն մը 1690
թուականէն առաջ, սակայն ցոյց կու տան որ
հայերու միջոցաւ անզիւսկան գաղութը իր ոտից
կոռուանն ապահովցուց այս երկրիս մէջ։ Եթէ
ձոպ Զարնոք Կալկաթայի հիմնադիրն է, անոր
առանձնաշնորհութեանց և երաշխառութեանց
հեղինակը մեծանուն հայ Պահառական մ'է, հոնա

իսրայէլ Արքատա: Վերջերս հրատարակուած յօ-
դուածի մը մէջ մնանք յիշատակեցինք այս նշա-
նաւոր մարդը իբր մին այն պատգամաւորներէն
որոնք 1715ին Տեղի դրկուեցան. ստուգիւ այս-
քան պարզ ծանօթութիւն մը արդար գնահա-
տութիւն մը չէ այն ծառայութեանց՝ զոր ինք
այդ առիթով կատարեց, և ոչ միայն այդ առի-
թով, այլ նաև աւելի կանուխ շրջանի մը մէջ,
իրք անզինացիները աւելի պէտք ունէին օգնու-
թեան:

Սուտիկ Ալինկի ապստամբութեան ժամանակն էր, երբ անզլիացիք դեռ նոր սկսեր էին իրենց Ամրոցը շինել, որ հօնա Սարհատ առաջի անզամ կը յիշատակուի տարեգիրնելու մէջ: 1697ի Յունիսին ինք զրկուեցաւ իբր Քաղաքական ներկաւացցոցիչ՝ Զավարատաշ խանին բանակը, մոնղոլ զօրավար՝ որ ապստամբութիւնը զսպելու գործով զբազած էր: Հոս սակայն ինք յաջողութիւն քուտա մինչեւ որ տարւոյն վերջ Ազիմ - Ուշ - Եան Պենկալա հասաւ և հրամանատարութիւնն ստանձնեց: Այս անհոգ ու հանգստասէր իշխանին արքունիքին մէջ Սարհատ յաջողեցաւ ինքզինք սիրցնելու իր խոնէմ վարմունքով և հրապուրիչ Տարտարութեամբ և մասնաւորապէս առաջին սիրելին հանդիսանալով Ազիմ - Ուշ - Եանի կրտսեր որդույն՝ Ֆուրբուխ Սիյարի, որ այն ատեն տասն չորս տարեկան էր: Սարհատ ապագայ Կայսեր արքեկամութիւնը շահեցաւ անոր բնծայելով խաղաքիներ որ այդ տարեկին մէջ՝ շատ հաճելի քանի էին, որուն համար ան իր մնե զոհուակութիւնը կը յայտնէր հօնա Սարհատին, շատ անզամ զանի իր մօտ կանչելով և երկար ժամեր քովվ նստեցնելով, որպէս զի իրեն բացատրէ անոնց զործածութիւնը: Այս խոհական վերաշերմունքին արգիւնքն ան եղաւ որ 1698 տարւոյ Ցուլիսին, անզլիացիք, տասնեւելից հազար բուժի փոխարէն, իշխանէն ընդունեցան հրովարտակներ, որով իրենց թոյլ կը տրուէր ներկայ Հարածականինքն զնելու կալկաթա, Սուտանուդի և Խովինտարուր գեղերու վարձումին իրաւունքը»:

Այս զրութենէս կը տեսնուի որ հմուտ
լրովեսօրը կը հաւատար հայկական գա-
լութի մը գոյութեան կալկաթայի մէջ՝ շատ
աւելի կանուխ քան անզլիացւոց զալուս-
ուը, որոնք հոն զաղութ մը կազմեցին
1690ին՝ ձոպ Զարնորի օրով:

Հայ տապահացարին գլուխ առաջ,
այն միւս տապահագիրը որ կալկաթայի

կարծեցեալ հիմնադրին մարմինը կը ծած-
կէ, և որ կը գտնուի Աէյնդ ձոհն ելեւ
դեցւոյ խաչքակին մէջի ութանկին մա-
հարձանին ներքեւ, նկատուած էր իրը
ամենահին քրիստոնեայ զերեզմանը կա-
կաթայի մէջ: Ճոպ Զարնոբ, իր տապա-
նաքարին վրայի լատիներէն երկար ար-
ձանագրութեան համաձայն, մեռաւ 1692ի
Յունուար 10ին:

Կալկաթայի ամենահին արձանագրու-
թեան մէկ նմանահանութիւնը հոս կ'ար-
տատպենք¹ ի պէսս հնագէտներու, արձա-
նագրագէտներու և պատմական խուզար-
կուներու: Արձանագրութեան տարին է 15,
համաձայն Ազարիայի հայկական թուա-
կանին, որ աւելի ծանօթ է Փոքր բուհական
անունով: Այս թուականն սկսաւ 1615ին՝
Զուղայի Ազարիա արեղային ձեռքով, և
ի գործածութեան էր Պարսկահայոց ինչ-
պէս նաեւ Հնդկաստանի և Արեւելքի գաղ-
թականներու մէջ, մինչեւ Ժմ. Դարուն
սկիզբ՝ երբ ան մէկդի թողուեցաւ և ըն-
դունուեցաւ Քրիստոսի թուականը: Ար-
ձանագրութեան տարին, որ Ազարիայի
թուականին 15րդ տարին է, աւելցնելով
1615 տարւոյն վրայ, կ'ունենանք 1630:

Յօդուածս աւարտելէ առաջ, պէտք է
յիշատակեմ որ այս հին զերեզմանատան

1. Հայերէն թարգմանութեան մէջ զանց ըրինց նմա-
նահանութիւնը, բաւական համարելով անոր օրինակու-
թիւնը զվարաւաերով:

Ծան. Խմբ.

և խաչքակին մէջ հազարէ աւելի շիրիմներ
կան: Ինչպէս վերեւ տեսանք, «Ողորմած
հոգի Սուրբիասի» այբի տիկինը առաջին
հայը եղաւ որ այդ նուիրական հողին մէջ՝
1630ին՝ իր յետին հանգստարանն ունե-
ցաւ, մինչդեռ հոն թաղուած վերջին հայը
եղաւ Յարութիւն Ստեփան, սեփականա-
տէր կրկնու Հօրելի ինչպէս նաեւ զանազան
հողերու՝ կալկաթայի մէջ, որ մեռաւ 1927ի
Մայիսին:

Կալկաթայի այս հնագոյն զերեզմանա-
տան մէջ կան չիրիմներ, որոնք մեզ պատ-
մական շահեկանութիւնն մը՝ կ'ընծայեն:
Հոս թաղուած է Հոճա Պետրոս Յարու-
թիւն՝ բարեկամ և խորհրդակից Գլայվի
(Clive), ինչպէս նաեւ մարդասէր Ազա-
Խաչիկ Առաքել, որ 138 բանտարկեալներ
ազատեց ինդրազրոց Ատենի (Court of
Requests) բանտէն, ուրախութեան հան-
դէսներուն առիթով, որոնք 1789ին կալ-
կաթայի մէջ տեղի ունեցան՝ ի լուր Անգլիոյ
Գէորգ Գ. թագաւորին ապացինման՝ իր
դժբախտ հիւանդութենէն: Նմանապէս հոս
թաղուած են՝ ներկայիս՝ կալկաթայի մէջ
առաջնորդող հայ ընտանիքներու նախ-
նիքը. Աքարեներ, Ազարեկեր, Զոհրապ-
ներ, Բագրամիներ, Գամելներ, Էմիններ,
Ապտաներ, Սարգիսներ, Թադէսոսներ, Զա-
թերսներ, Գասպարներ, Դրիգորներ, Պօ-
ղոսներ, Գալստառնսներ, Բաղդասարներ,
Մանուկներ, Օհաններ և Յարութիւններ:

ՄԵՍՐՈՒ Յ. ՍԵԹԵԱՆ

ԹՐԳՄ. Հ. Փ. Ե.

Փարփա, 15 Զ. 1935

ԲԱՐՁՐԱՎԱՐ ՄԱՐՏԻՆԻ 1936

Ա. Լ. Թ. Շ. Ս. Վ. Դ. Շ.

Եւ դուն ամէն նոր արեւածագին
Կ'այցելս սիրով Մայր Հայաստանին,
Կ'օրհնես ցանուցիր սրբատաշ քարերն
Որ հանգին խաղաղ մեր հարց հոգիներն:

Ինչ որ դուն կ'օրհնես՝ օրհնեալ է յաւէտ,
Աստուած կը խօսի մեր հաւատքին հետ,
Գմբէթներուդ տակ նըւագներուդ ձայն
Գողթնի բամբիով երգ մ'է յաղթական:

Կոր հայկակներուն մեր առաքինի
Կազմեցիր ձեռքովդ ոսկեղին գափնի.
Եւ Յուշկներուդ անոյշ իրկունն
Թոռներուդ տրւիր իբրեւ պատմութիւն:

Որպէս առանց քեզ, ով Հայր Ալիշան,
Խաղաղի Անին, ապրի Երեւան.
Ի՞նչպէս մեր Եփրատն ու Արածանին
Օտար լոթներէ ուրիշ երգ սորվին:

Ո՞հ դու միշտ անցիր, անցիր անհամբեր
Այրած սրտերէն, աըներէն աւեր.
Կանչէ ու կանչէ Վարդանի հոգին
Որ պատասխանէ ըմբուտ Տարօնին:

Ահա Սուշելի նիզակն ոսկեղին
Կայծ կու տայ կըրկին աչքերուդ բոցէն.
Մասնիչ Վասարկին սեւ ձին քարացած
Անապատին մէջ կը ճանչնայ զԱստուած:

Կըռուի՞ են քաշերն. հոն ես դու խաչով.
Հանճարի՞ պայքար. հոն ես դու գըրչով.
Եւ աներեւոյթ և միշտ կենդանի
Հայաստան ըզքեզ ՊԱՀԱՊԱՆ ՈՒՆԻ:
Հ. Վ. Ա. Յ. ՅՈՎՃԱՆԻ ՅՈՒՆԻ